

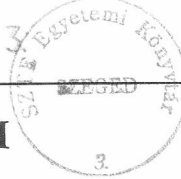
50024
0/2 FI H14

Magyar Tudomány

HUMÁN TUDOMÁNYOK
AZ MTA I. OSZTÁLYÁNAK TEVÉKENYSÉGE

Einstein és a Fizika Nemzetközi Éve
Mobiltárs a szélessáv sodrában
A tudomány szabadsága a pénz világában

2006 • 7

TARTALOM

Humán tudományok

At MTA Első Osztályának tevékenysége

Szerkesztette: V. Bálint Éva és N. Sándor László

Maróthi Miklós: Bevezető	784
Szegedy-Maszák Mihály: Magyar irodalomtudomány a huszonegyedik század elején	787
Ritoók Zsigmond: Ókortudomány	794
Kiefer Ferenc: A nyelvtudomány ma	800
Balogh Balázs – Borsos Balázs: A magyar néprajztudomány jelene (intézmények – kutatási irányok – tudományközi kapcsolatok)	806
Tallián Tibor: A zenetudomány hasznáról	813
Monok István: A művelődéstörténeti kutatásokról	818
Bartók István – Golden Dániel – Horváth Iván – Káldos János – Mayer Gyula – Mártonfi Attila – Tóth Tünde – Vadai István – Vaskó Péter: Digitalizálás	831

Tanulmány

Horváth Zalán: Einstein és a fizika nemzetközi éve	837
Hargittai István: Adalék Einstein 1939-es, Roosevelt elnökhöz intézett levele történetéhez	845
Nyíri Kristóf: Mobiltárs a szélessáv sordában	847
Tamási Péter: Néhány gondolat a tudás- és gazdasági klaszterek kialakulásáról és működéséről	857
Braun Tibor: Idézetségi szövegekörnyezet-elemzés kutatók és kutatócsoportok teljesítményének értékelésére a nanoszerkezetek kutatásán bemutatva	862
Elek Gábor: Mishha Gromov matematikája	870
Vladimir Brusic: Számítógépes modellek a molekuláris orvostudományban és bioinformatikában – alkalmazás és távlatok	872

Tudós fórum

Pléh Csaba: A tudomány szabadsága a pénz világában	879
A Magyar Tudományos Akadémia 2006. május 30-i, rendkívüli elnökségi ülésének állásfoglalása	886
Nyílt levél Kóka János ügyvezető miniszter úrnak	888

Vélemény, vita

Boda Miklós hozzászólása	890
Török Ádám: Mi a baj a tényekkel?	892

Kitekintés (Jéki László – Gimes Júlia)	893
--	-----

Könyvszemle (Sipos Júlia)

Krisztina Károly – Ágota Fóris (eds.): New Trends in Translation Studies. In Honour of Kinga Klaudy: két kötet szemléje (Horváth Péter Iván)	897
Az alkalmazott filozófiáról (Balogh Róbert)	899
Széchy Éva (szerk.): Új felismerések és kihívások az ember formálásáról (dr. Horváth Márton)	901
Kautz Gyula: A nemzetgazdaságtan és irodalmának történeti fejlődése (Madarász Aladár)	905
Kövecses Zoltán: A metafora. Gyakorlati bevezetés a kognitív nyelvészetbe (T. Litovkina Anna – Boronkai Dóra)	907

A MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI KUTATÁSOKRÓL

Monok István

főigazgató, OSZK – monok@oszk.hu

A Magyar Tudományos Akadémia Művelődéstörténeti Bizottságának története önmagában is jól példázza a művelődéstörténetről való gondolkodás összetettségét, sokféleségét. Nagyon sok tudományterület művelője mondta és mondja el véleményét arról, hogy szerint milyen részterületei vannak annak a művelődéstörténetnek, ami tudományos diszciplínaként soha sem tudta intézményesen is megfogalmazni önmagát. Az egyes tudományszakok művelői gyakran megakadályozták a művelődéstörténet intézményesülését, mondván, hogy az ő felségterületükről van szó, ők maguk művelik ezt a tudományszakot is. Minden bizonnyal jogosak a pro és a kontra érvek egyaránt. Elméleti és tudományszervezési problémáról beszélünk tehát akkor, amikor a művelődéstörténetet hozzuk szóba. Az elméleti megközelítések nagyon gyorsan elhagyják ezt a területet, amint a művelődéstörténetről áttérnek a kultúrtörténetre, majd – hiszen ez tűnik modernnek – kultúratudományra. A gyakorlati, intézményi kérdések pedig a személyes érdekeltségek mentén intéződnek el, illetve azoknak megfelelően kapnak tudományos indoklást. A 2003-ban megjelent kis kötet, *A művelődéstörténet problémái* (Géczi et al., 2003) is jól példázzák ezt a helyzetet.

A nagy összefoglalások

Az előbb említett kötetben Németh G. Béla a Domanovszky Sándor főszerkesztése alatt megjelent öt kötetet (Domanovszky, 1939-1942) mint az első nagyobb magyar művelő-

déstörténeti összefoglalást taglalja, bár jól ismeri – számos tanulmányában idézi – Korniss Gyulának a magyar felvilágosodásról és a reformkorról írt monográfiáját (Korniss, 1927). Részben az ő szemléletét követve, az irodalomtörténetre koncentrálna született meg Csahinen Károly monográfiája (1931), amelynek utólagos hatása joggal nem számottevő, mégis az irodalmi élet intézményrendszerének (tudományos társaság, színház, olvasóköriörök, nyomda, sajtó, iskolák stb.) egységes szemléletű bemutatása figyelemre méltó. A szellem-, illetve irodalomtörténeti megközelítési egyoldalúság megszüntetésének szükségességét jelezte Zsámbéki László *Kislexikon*-a 1937-ben,¹ amely munkája ma – a német és latin nyelvű történeti fogalmak ismeretének megszűnése idején – különösen jól használható. A kötet hasonló kiadásában megjelent (1986), Kállay István által írt előszó jól példázza az idők változását, hiszen ebben a művelődéstörténet nemes egyszerűséggel, mint a történelem segédtudománya jelenik meg (sokan hiszik ezen állítás igazát). Az 1939 és 1942 között megjelent öt monumentális kötet, a Domanovszky-féle művelődéstörténet, valóban korszerű, máig példásan tág horizontú összefoglalás. A művelődéstörténetnek ez a szemlélete modern, nagyszabású, monografikus összefoglalásban máig nem jelent meg újra.

¹ Zsámbéki László: Magyar művelődéstörténeti kislexikon. A kötet 1986-ban a Könyvtérképesítő Vállalat hasonló sorozatában Gazda István és Fehér Katalin kiegészítéseivel, átdolgozásában jelent meg újra.

A második világháború utáni hivatalos történet szemlélet nem kedvezett az európai historiográfia szellemi áramlatai befogadásának, módszereik alkalmazásának. A nagyon rövid idejű magyar pozitivisták korszak eredményeinek frissítése a forráskiadás terén ugyancsak lehetetlenné vált. Nem csoda hát, hogy a magyarságtudomány, a forrásfeltárás és -kiadás jelentős része a filológiai diszciplínák oldalára tolódott el. Az irodalomtörténet és a néprajztudomány szakemberei, műhelyei vállalták a felelősséget a művelődéstörténeti gondolkodás ébrentartásáért, ahogy az egyház-, a könyv-, az iskola-, a felsőoktatás-történeti kutatások egy részét is szervezték, váltak nyitottá a művelődéstörténeti gondolkodást is megtermékenyítő új elméleti és módszertani hatások befogadására (mentalitástörténet, mindennapi élet története, az anyagi kultúra története, kulturális antropológia, szemiotika stb). Nem véletlen, hogy a politikai rendszerváltást követően megjelent *A magyarságtudomány kézikönyve* (Kósa, 1991) több tekintetben művelődéstörténeti kézikönyvként is használható.

Kósa László szerkesztésében immár három javított és bővített kiadásban jelent meg az először 1998-ban kiadott *Magyar művelődéstörténet*. (Kósa, 1998, 2003, 2005) Ilyen terjedelemben gondolkodva, nehéz lesz egy újabb kötetel meghaladni ezt a munkát. Különösen a harmadik kiadás tágította ki a művelődéstörténet kereteibe fogadott részdiszciplínák határait, és így – bár szerintem nem eléggé – a könyv- és médiatörténet is helyet kapott a tárgyalat területek között.

A Történettudományi Intézet a kilencvenes évek elején indította el *Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok* sorozatát,² amely címével is jelzi, miként szemléli a művelődéstörténetet. A sorozatban tizenöt év alatt csaknem negyven kötet jelent meg, amely eredmény – ha tematikailag kiegészül az időközben megjelent más művelődés-

történeti munkákkal – magában hordozza egy újabb, nagyobb szabású művelődéstörténeti összefoglalás lehetőségét. A társadalomtörténeti szempont uralja a B. Gelencsér Katalin szerkesztette tanulmánygyűjteményt is, bár alcímében már jelzi, művelődés-, életmód- és mentalitástörténetről van szó. (B. Gelencsér, 1998) A „művelődéstörténet” palettát hiányzó színekkel egészíti ki következetesen Gazda István, aki a tudomány- és technikátörténet területeinek fontosságát hangsúlyozza minden írásában. A szöveggyűjtemény, amelyet 1996-ban adott ki (Gazda, 1996), művelődéstörténetként értelmezi a következő szakterületeket: a történetírás története, gazdasági és közigazgatási földrajz, térkép-, írás- és könyvtörténet, oktatástörténet, iskolatörténet, mesterségek története, gyűjteménytörténet, gondolkodástörténet. A saját maga alapította Magyar Tudománytörténeti Intézet kutatási területeit szándékosan hagyta ki a válogatásból.

Az 1990-es években a humán tudományok háttérbe szorulásával megélné a megélné az érdeklődés a természet- és műszaki tudományok története iránt. Fogalmazhatunk úgy is, hogy a történeti tudományok művelői befogadták ezt a területet, és a nem humán szakmák históriájáról való gondolkodás termékenyítőleg hat a művelődéstörténeti kutatásokra. Olyannyira, hogy az elmúlt évezred végén megszületett 1999 és 2001 között, Szentpéteri József főszerkesztésében megjelent *Magyar művelődéstörténet* (Szentpéteri, 1999-2001) már hasznosította ezt a szemléletet. Meglepő ugyanakkor, hogy vannak tudományterületek, amelyek teljes egészében kimaradtak ebből az összefoglalásból. Olyanok is, amelyek a Domanovszky Sándor művelődéstörténetében már szerepeltek, és amely területeken az elmúlt évtizedekben alapvető kutatások zajlottak. A legfeltűnőbb hiány a könyv-, az olvasás- és médiatörténet.

Párhuzamosan a *Magyar kódex*-szel születtek meg a *Pannon enciklopédia* köte-

² A sorozatszerkesztő Glatz Ferenc.

tei³ is. Sajnos a tervezett kötetek közül nem mindegyik készült el, de így is fontos kézikönyvei a magyar művelődéstörténet megismerésének.

A filológiai szakmák képviselő is szeretnék megírni a magyar művelődéstörténetet. A hetvenes, nyolcvanas évek szervezett forráskutatásai, az eredmények kiadása rengeteg dokumentummal gazdagította a tudományt. Ezért is volt természetes gondolat az 1990-es évek elején, hogy meg kell írni a *Magyar művelődéstörténeti lexikont* (MAMŰL). Tipikus magyar történet, de eredményei azért látszanak. Az akkor lelkes szerkesztői és szerzői gárda megfoghatkozott, rosszkedvű nemzedék lett, az 1993-ban leadott címszavak lassan elavulnak. Kőszeghy Péternek azonban feltett szándéka a vállalkozás befejezése. A Balassi Kiadó gondozásában eddig megjelent négy kötet igazolja azt, hogy érdemes kiadni a következő hat darabot is. Még akkor is, ha csak a magyarországi közép- és kora újkor művelődéstörténeti kézikönyve lesz.

A Magyar Tudományos Akadémia Művelődéstörténeti Bizottsága

Az Akadémia I. Osztályának keretein belül 1980-ban jött létre azzal a céllal, hogy koordinálja és inspirálja azt a tevékenységet, amely a művelődéstörténeti források kiadásának élénkítése mellett szükségessé váló elméleti értelmezést is segíti a feltárt dokumentumok értelmezéséhez. A bizottsághoz, amelynek munkáját az első és a második akadémiai osztály is támogatta, kezdetben korszakokra szerveződött munkabizottságok tartoztak (például középkori magyar művelődéstörténeti munkabizottság stb.). A kezdeti elméleti viták – mi a művelődéstörténet? – lezajlása után a bizottság aktivitása alábbhagyott, és a 90-es évekre eléggé visszasett. 2000-től Köpeczi Béla elnökségével azonban felújította rendszeres működését,

³ Dunakanyar 2000, majd Kerek 2000 Kiadó

aktívan állást foglalt a művelődéstörténeti oktatás, a kutatás és a minősítési rendszert illetően is. 2005-ben először jutott abba a helyzetbe, hogy az akadémiai doktori cím odaítélésének folyamatában teljes jogú bizottságként tevékenykedhet.

Munkabizottságok

A bizottság nagy múltú, illetve újonnan alakult munkabizottságok tevékenységét hangoztatja össze. A *Könyvtörténeti Munkabizottság* mellett létrejött a külön *Sajtótörténeti Munkabizottság* is. Az egyes tudományok történetét kutatók munkájának áttekintése több osztály feladata. Az Orvostörténeti, az Agrártörténeti és Faluszociológiai, a Felsőoktatástörténeti, a Tudomány- és Technikatörténeti és a Neveléstörténeti Munkabizottságok vezetői állandó meghívottak a mostani Művelődéstörténeti Bizottság ülésein, amely külön *Élettudomány-történeti Munkabizottságot* is alapított. A *Szemiotikai Munkabizottság* már 2000-ben csatlakozott az új bizottsághoz, de sajnálatos módon nem sikerült létrehozni *Vallástörténeti Munkabizottságot*.

Fontos lenne, ha a *Magyar Tudomány* helyt adna az említett munkabizottságok által szemmel tartott tudományterületeken folyó kutatások bemutatásának.

Minden művelődéstörténet?

„A művelődéstörténet olyan általános történettudomány, amely a történetiség tisztázásának és tudatosításának eszközeivel az élet minden mozzanatára kiterjed” – hangzik Németh G. Béla definíciója (Németh, 1998, 39.); Kőszeghy Péter pedig ezt a megfogalmazást pontosítja, konkretizálja: „A művelődéstörténet ... a szaktudományok által kihasított tudományszeletek – irodalomtörténet, művészet-történet, zenetörténet, jogtörténet, nyelvtörténet, filozófiatörténet, orvoslástörténet, ipar- és mezőgazdaság-történet, pénztörténet stb. – együttes, komplex vizsgálata, ahol a vizsgálat tárgya a szó legtagabb hegeli értel-

mében felfogott s nem esemény- és politika-központú történelem.” (Kósa, 2003, I. 7.) A Művelődéstörténeti Bizottság természetesen törekszik arra, hogy elméletileg is tisztázza a művelődéstörténet fogalmát, de most inkább az ilyen jellegű tudományos kutatások mentén keletkező gyakorlati tudományszervezési feladatok elvégzésére koncentrál.

Intézményi és szervezeti kérdések, felsőoktatás és OTKA

A Művelődéstörténeti Bizottság számos alkalommal foglalkozott azzal a gondolattal, amelyet a történetiségnek a felsőoktatásból való kiszorulása jelent. Az egyes értelmiségi szakmák művelői a képzésük során sohasem találkozhatnak a saját mesterségük történetével. Feleslegesnek éppen nem mondható ismeretek elhagyásáról van szó, mert a magyarországi kutatók és alkotó értelmiségiek egyik ereje éppen széles látóköriükből fakadó nyitottságukban volt. Ezt jórészt történeti ismeretekkel megalapozott tudással érték el.

Egy másik kényszer a fiatal kutatókra nehezédő önadminisztráció. A fiatalok ellen érdekeltek abban, hogy kezdő éveikben hosszú alapkutatásokkal megalapozzák ismereteiket, mert munkájuk mennyiségi mutatóira koncentrálnak (konferencia-előadások, cikkek, tanulmányok száma, idézettség). A történeti diszciplínák művelése forrásismeretet és széles olvasottságot, műveltséget feltételez. Ennek megszerzéséhez idő kellene, ami nem áll a fiatalok rendelkezésére. Ezért is vonzóbb az elméleti iskolák holdudvarában való időöltés.

A felsőoktatási intézményekben a művelődéstörténet oktatásának intézményi kezei sem adóttak. Csak nagyon elvétve akad művelődéstörténeti tanszék, illetve az egyes intézetekben a saját szakma történetét kutató és oktató munkacsoport. Az OTKA szabályozás, miszerint csak minősített személy pályázhat, több tudomány- és technikátörténeti kutatási témát eleve halálra ítél. Az orvoslás

történetét jobb, ha orvosi műveltséggel is rendelkezők kutatják, és ugyanígy követelmény bármely tudomány- és technikátörténeti témában a szakma pontos ismerete, mielőtt annak történetét vizslatnánk. Számos területen azonban nem akad olyan minősített kutató, aki szakmatörténeti kutatásokra adná a fejét.

A Művelődéstörténeti Bizottság tehát az illetékes minisztériumok, kutatási alapok és a felsőoktatási intézmények vezetőivel folytat párbeszédet annak érdekében, hogy a legtágabb értelemben vett művelődéstörténeti kutatások utánpótlásának biztosítása, illetve működési tere ne lehetetlenüljön el.

Elmélet, vagy forrásfeltárás

Utaltam már arra, hogy a magyarországi forráskutatásnak sohasem volt olyan korszaka, amikor egyes alapkutatásokat be is lehetett fejezni. Nem ismert olyan forrástípus, amelyre azt mondhatnánk, hogy a teljes korpuszt alapkutatás szintjén feltárták volna, a szükséges és elégséges dokumentumot ki is adták. Ezért nem lehet napjainkban sem elhanyagolni a források kiadását, még akkor sem, ha ezzel párhuzamosan szükséges az azok értelmezésében legmodernebb elméleti iskolák eredményeivel is tisztában lenni. Nehéz dolog ezt egy-egy személynek megvalósítani, de nem szabad engedni, hogy a művelődéstörténeti kutatásokban generációs szakadás történjen, főként nem olyan, amely egybeesik a dokumentumcentrikus szemléletet és az elméletiséget abszolutizáló csoportok szétválásával.

Egy példa a Művelődéstörténeti Bizottság látókörébe eső tevékenységi területre:⁴

A kora újkori művelődéstörténeti források kiadása

Utalva az előzőekre hangsúlyoznám, hogy beszámolóim alapja önkényes művelődéstörténet-fogalom. Eleve praktikus szempontok

⁴ A Művelődéstörténeti Bizottsággal együtt dolgozó munkabizottságok beszámolóit kiegészítik, illetve konkretizálják az itt közölt általános képet.

szerint döntöttem el, mely kiadványokról beszélek. Elsősorban a művelődés intézményrendszerének történetére vonatkozó dokumentumkiadásokra, az egyház-, az iskola- és az élettudományok történetére figyeltem.

Néhány gondolat a szakmai bibliográfiák állapotáról. Az informatikai eszközök adta lehetőségek kihasználatlansága talán e téren a legszembetűnőbb, az anyagi eszközök felhasználása a legpazarlóbb. Kiindulópont a *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Folyóiratok repertórium*a sorozat,⁵ amelynek anyaga létezik nyilvánosan elérhető adatbázisként is. Ez az adatbázis, illetve a nyomtatott változat is csupán archívum, amelyet könyvtáros nézőpontok szerint rendeztek el. Emellett valamennyi szakma külön adatgyűjtést folytat, adatbázisba építi ugyanazt a cikkanyagot, s szakmai szempontok szerint elrendezve adja azután ki papíron, CD-ROM változatban, illetve így őrzi adatbázisát. Azt hiszem, megérett a helyzet egy egységes *Humán Szakirodalmi Adatbázis* létrehozására. Alapos kidolgozott tervezetet erről Vajda Erik már 1994-ben publikált. (Vajda, 1994, 57.)

A lefektetett alapelvek helyesek, a technika változott, a végrehajtás során ezt kell csak figyelembe venni. Ennek lényege: a nemzeti könyvtár – mint mindig – teljesíti törvény megszabta feladatát, összeállítja az említett repertóriumot, amelynek anyagát letölthetővé teszi az egyes szakmai bibliográfiai műhelyek számára. Szándékaink szerint a letöltés ingyenes lenne. Az egyes szakmai vagy helyismereti bibliográfiák összeállítói ezt az anyagot ellátják a saját rendszerüknek megfelelő besorolási adatokkal, és kiegészítik az adatgyűjtést. A kiegészítő rekordokat elküldik majd a nemzeti könyvtárba, s ezzel egyidejűleg beépítik a saját rendszerükbe. A bibliográfia kiadása az illető műhely feladata marad.

⁵ Lezártuk 2002. december 31-ig. Cédulakatalógus formájában létezik a 1946 és 1976 közötti időszakot tekintve. A munka folytatása, illetve a cédulaanyag retrokonverziója ebben az évben (2006) indul.

Megtakarítják a szakmák így módon az anyaggyűjtés jelentősebb részét, és ez nem csekélység. El kell azonban fogadniuk a munkatársaknak a nemzetközi szabványt az egyes bibliográfiai tételek leírásában, amelyet a könyvtárosok (a nemzeti könyvtárban és a helyismereti bibliográfiák összeállításakor a megyei könyvtárakban) követnek. (Rácz, 2005)

A Kárpát-medence könyvtárainak első találkozásán (2000. április 5-6.) megállapodás született *A Kárpát-medence könyvtörténeti bibliográfiája 1000-1920* és a *Clavis Typographorum Regionis Carpathicae 1473-1948* létrehozásáról. Azt hiszem, hogy az említett *Humán Szakirodalmi Adatbázis* létrehozása mellett ennek e két terv megvalósításával a nemzeti könyvtár megfelelően tudna hozzájárulni a történeti jellegű kutatásokhoz.

A könyvészeti munkálatokhoz szervesen illeszkednek a *könyvtárak régi könyv- és kéziratállományainak katalógusai*. Az 1600 előtt megjelent könyvek esetében a kutatás és a kiadás is jól áll, a nemzeti könyvtár mellett (Soltész et al., 1990) elkészült a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (Klinda, 2001) és az ELTE Egyetemi Könyvtár *antiquissima* állományának a katalógusa is (adatbázis). A Magyar Tudományos Akadémia könyvtára a publikációval adós e téren. A debreceni⁶ és a szegedi egyetemi könyvtár⁷ már kiadta régi könyvanyaguk katalógusai közül a XVI. és részben a XVII-XVIII. századot érintő köteteket. Egyházi gyűjteményeinkben és a kisebb állami gyűjteményekben is vannak eredményei ennek a munkának.⁸ A nemzeti

⁶ A Régi Tiszántúli Könyvtárak sorozatban elsősorban Ojtozi Eszter munkájaként.

⁷ Az Acta Bibliothecaria sorozatban Keveházi Katalin, Monok István és Varga András munkája.

⁸ Csak példaként említve azok közül, amelynek megjelenését az OKTK támogatta: A kecskeméti piarista rendház XVI. századi könyvei. (Kósáné Horváth, 1990), Régi Magyarországi Nyomtatványok. (Kis – Garamvölgyi, 1990), A hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Református Ginnázium XVI. századi könyveinek katalógusa. (Zvara – Simon, 1998).

könyvtárban ezzel párhuzamosan elkezdtek a kisebb könyvtárak XVI. századi állományának kumulált leírását is. Művelődéstörténeti szempontból különösen is fontos kiemelni Ecsedy Judit munkáját a titkos nyomdahelyű régi magyar könyvekről. (Ecsedy, 1996, 1999) A kisebb könyvtárak régi állományának feltárását segítő sorozatot indított az Országos Széchényi Könyvtár *A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei* címmel. (Emödi, 2005) 2005 őszén létrejött a Magyar Országos Közös Katalógus Egyesület régi könyves tagozata (MOKKA R), amelynek célja a teljes Kárpát-medencében megőrzött 1851 előtti állomány közös katalógusának elkészítése.

A kéziratárak esetében már komolyabb elmaradás mutatkozik annak ellenére, hogy Szelestei Nagy László sorozata a *Magyarországi egyházi könyvtárak kézíratainak katalógusai* a 13. kötetnél tart, és a kolozsvári unitárius kollégium kézíratainak katalógusa megjelent Szegeden. (Lakó, 1997) Ugyanígy öröndetes tény a ferences zenei kéziratok tematikus jegyzéke (Murányi, 1997), illetve az, hogy a budapesti Egyetemi Könyvtár kéziratkatalógusainak pótfüzet sorozata is útjára indult (Knapp, 1999). Elkezdődött a már kötet-, füzet- és folyóiratközlemény formában megjelent katalógusok számítógépes adatbázisba rendezése a nemzeti könyvtárban az OKTK támogatásával.⁹ Külön felhívnam a figyelmet arra, hogy a szlovákiai, a romániai, a horvátországi, a szerbiai és az osztrák kollégák az elmúlt húsz évben számottevő publikált katalógusmennyiséggel segítik munkánkat. (Monok, 1999, 120-130.) A MOKKA R szándékai szerint kibővíti tevékenységét a kéziratok közös katalogizálásával is.

Rátérve immár a konkrét forráskiadásra, először a folyóiratokról beszélnek. A *Törté-*

nelmi Tár (1911) megszűnése óta nem sikerült olyan periodikumot létrehozni, amely kizárólag források közlésével foglalkozott volna. Számos folyóirat közöl több-kevesebb mértékben dokumentumokat, de értelmező tanulmány nélkül nem, vagyis azt a funkciót, amely szinte csak abban áll, hogy fontos, már megtalált források ne az íróasztalok mélyén heverjenek, nem töltik be. Igaz az is, hogy a levéltározó kutatók számának csökkenése mellett egyre kétségesebb egy ilyen periodikum fenntarthatósága. A legutóbbi ilyen jellegű lapok megjelenése részben az anyag hiánya miatt akadozik. A *Magyar Herold* (1984) éppen csak egy számmal jelent meg, a *Fons* (1994–) címvasztásával jelzi ugyan forrásközpontúságát, de egyre inkább tanulmányokat közöl. A *Lymbus Művelődéstörténeti Tár VI.* kötetével megszűnt (1989–1999), helyét a *Lymbus. Magyarságtudományi forrásközlemények* vette át.¹⁰ Néhány igazán jelentős forrást kiadó, viszonylagos rendszerességgel megjelenő sorozat már előbb megszűnt (például a *Bibliotheca Universitatis Budapestiensis. Fontes et Studia*,¹¹ a *Régi Magyar Történelmi Források*,¹² a *Zrínyi Dolgozatok*¹³ vagy a *Peregrinatio Hungarorum*¹⁴). Mindennek ellenére azt hiszem, hogy a *tanszéki acta* sorozatok, a *múzeumi és könyvtári évköny-*

¹⁰ 2003-tól Ujváry Gábor főszerkesztésében, Kerekes Dóra felelős szerkesztői munkája mellett jelenik meg évkönyv formában, az OSZK, a Magyar Országos Levéltár, a Balassi Intézet és a Klebelsberg Kuno Alapítvány közös kiadásában.

¹¹ A sorozat Kulcsár Péter szerkesztésében 1983 és 1992 között 8 kötetel jelentkezett.

¹² Az ELTE BTK Középkori és Koraiújkor Magyar Történeti Tanszék és Koraiújkor Társaság forrásközlő sorozataként R. Várkonyi Ágnes tanítványai, Horn Ildikó és Kreutzer Ágnes szerkesztésében 1989 és 1993 között 3 kötet jelent meg.

¹³ Az ELTE BTK Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék sorozata volt 1985 és 1989 között. Kovács Sándor Iván szerkesztésében 6 kötet jelent meg.

¹⁴ A JATE BTK Régi Magyar Irodalom Tanszékének sorozataként Herner János szerkesztésében 9 füzetel gazdagított bennünket 1988 és 1991 között.

⁹ Király Péter (OSZK) és Farkas Gábor (ELTE BEK) kezdeményezését karolta fel a nemzeti könyvtár és az OKTK.

vek és az egyes diszciplínák folyóiratai helyet adnak különálló művelődéstörténeti forrásoknak. Például a *Magyar Könyvszemle*, a *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, a *Magyar Egyházzene*, az *Ars Hungarica*, az *Irodalomtörténeti Közlemények* vagy a *Századok* sohasem zárkózott el a forráskiadástól. A feltevés az volt, hogy rövid értelmező tanulmánnyal kell ellátni az illető dokumentumot. Tegyük rögtön hozzá, hogy mindezek a folyóiratok áldatlan anyagi helyzetben vannak. Kiadók jószerével karitatív alapon tartják fenn őket, a szellemi kiadó, a szerkesztőség és a kereskedő-kiadó közös pályázati tevékenységének köszönhető, hogy egyáltalán léteznek. A publikációkért nagyon keveset fizetnek, ami kézírathiányt okoz, és a szerkesztők a tartalom rovására kénytelenek kompromisszumokat kötni. Ezzel magyarázható a közlemények színvonalának ingadozása.

A kora újkori magyarországi történetírás és az irodalom elbeszélő forrásait hagyományosan a MTA Irodalomtudományi Intézete gazdálkodta eddig. A sorozatok az Akadémiai Kiadónál jelentek meg. Ennek idegen kézbe kerülésével azonban megszűnt még az a magyar kulturális múlt iránti érzelmi kötődés is, amely a privatizált kiadókat még jellemezte.¹⁵ A korszakunkból ránk maradt szövegemlékek kiadásában részt vesz az Osiris Kiadó is, újabban *Milleniumi Magyar Történelem. Források* sorozatával, de alapvetően az Argumentum és a Balassi Kiadó tevékenysége emelhető ki mint olyanoké, amelyek elsődlegesen vették át az egykori Akadémiai Kiadó szerepét.

Az Argumentum profilja inkább a XIX–XX. század, de a *Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum* sorozat utolsó kötetei (pécsi egyetemi beszédek, Johannes Bocatius munkái, Dudith András levelezése)

¹⁵ Néhány sorozat meg is szűnt, így az ígéretesnek indult *Új Történelmi Tár*. – *Fontes minores ad historiam Hungariae spectantes*, amelyet a Magyar Történelemszaki Nemzeti Bizottsága kezdeményezett.

már itt jelentek meg. A Zrínyi Kiadótól örökölte feladatként a *Zrínyi Könyvtár* sorozat utolsó két darabját. Sajnos megszűnt ez a sorozat is. A *Régi Magyar Drámai Emlékek* viszont élő sorozat, a magyar és a latin nyelvű iskolai színjátszás lassan valamennyi 1800 előtti emléke hozzáférhetővé válik.

A Balassi Kiadó már nevével a korai újkort választotta olyan korszakul, amelyre vonatkozó szakirodalmat, illetve amelyből származó dokumentumokat ad ki szervezeten is.

A *Bibliotheca Hungarica Antiqua* faksimile sorozat a régi magyar könyvtermés leginkább forgatott darabjait teszi közzé az anyagi lehetőségektől függően más-más minőségben, de a kutatás számára jól használhatóan. Azzal, hogy a sorozat szellemi gazdája a MTA Irodalomtudományi Intézete ezt a felelősséget megosztotta a nemzeti könyvtárral, a kiadás a kiadható példányok elérésében, illetve a költségek csökkentésében is megmutatkozik.

A kritikai sorozatok közül a *Régi Magyar Költők Tára* XVI., XVII. és XVIII. századi sorozata tisztán irodalomtörténeti forrás, kiemelném viszont a *Régi Magyar Próza Emlékeit* mint a művelődéstörténethez inkább közelebb álló források gyűjtőhelyét.

A Balassi Kiadó új sorozata, a *Kora újkori magyar történetírók* első kötete azt hiszem igazi szenzáció, Istvánffy Miklós történeti munkájának korabeli magyar fordítása. (Vö.: Benits, 1999, 1–20.) Sajnos csak az első darabja jelent meg.

A Balassi Kiadó maga indította el a *Régi Magyar Könyvtár. Források* sorozatot. Az irodalomtörténeti emlékek mellett több történeti naplót, útleírást is köszönhetünk e vállalkozásnak. A *magyarországi boszorkánypepek forrásai* sorozatként is folytatja Schram Ferenc munkáját. Fontos rendszerező kötetek ezek, és valóban fontos lenne, hogy a MTA Néprajzi Intézetében folyó módszeres, a boszorkányságra vonatkozó kutatások eredményei is e sorozat tagjaiként jelennének meg.

A *Humanizmus és Reformáció* sorozat a régi magyar művelődés történetének meghatározó monográfiásorozata, amelynek kötetekben mindig jelentős forrásanyagot is közreadnak a szerzők. Ezt a Klaniczay Tibor alapította sorozatot is a Balassi Kiadó adja ki Jankovics József szerkesztésében.

Az *Archivum Rákócianum* is e kiadónál folytatódik. Talán azért, mert csak válogatás, sorozaton kívül jelent meg a fejedelem diplomáciai levelezése. (Rákóczi, 1999) A Balassi Kiadóban is jelennek meg egyes, nem sorozathoz tartozó, előadásunk tárgyába illő kiadványok. Az elmúlt években a legkiemelkedőbb talán *Bethlen Jánostörténeti munkái* voltak. (Bethlen, 1993) Ehhez kötődően más kiadók munkái közül megemlítem *Bethlen Farkas* históriájának magyar kiadását az Enciklopédia Kiadónál, illetve a már korábban megjelent, de a terjesztési elégtelenség miatt hozzáférhetetlen Georg Krauss krónikát. (Bethlen, 2000-2004; Krauss, 1994)

A *Magyarországi tudósok levelezése* sorozat Tamai Andor halálával megtorpant, de most újra indul Szelestei Nagy László szerkesztésében; reméljük, meg tudja teremteni megjelenési dinamizmusát. A következő kötetek Kollár Ádám, majd Köleséri Sámuel, illetve Karl Gottlieb Windisch levelezését tartalmazzák. A sorozat az Akadémiai Kiadónál indult, majd a Balassi Kiadó vállalta fel. Reméljük, vándorútja az irodalmi szöveg emlékek kiadásában már sokat bizonyított Universitas Kiadónál véget ér. Ez utóbbi kiadó a Pázmány-kutatás melléktermékeként felszínre kerülő dokumentumokat (Pázmány művei mellett) rendszeresen kiadja,¹⁶ a *Historia Litteraria* sorozatban pedig számos forrásközlő darab is helyet kapott.

Meg kell említeni azt aényt, hogy az elmúlt években jelentősen bővülő hasonmás-kiadás-piac rengeteg faksimile kiadást tett lehetővé. A *Kossuth Kiadó* és az OSZK kö-

zös sorozata az *Amor librorum*, a Helikon Kiadó ugyancsak az OSZK-val élesztette fel a *Magyar Helikon* sorozatát, és a Pytheas Kiadó is számos ritka, művelődéstörténetileg fontos ritka könyv hasonmását adta kezünkbe.

A továbbiakban néhány, nagyobb kiadóhoz nem kötődő műhely tevékenységéről. A római jezsuita rendházban folyó magyar művelődéstörténetre is vonatkozó kutatások és kiadás Lukács László elhunytával gyakorlatilag megszűnt. A *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae Societatis Jesu* (Lukács, 1978-1995) és a *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Jesu 1551-1773*. (Lukács, 1987-1988) sorozat teljes, a *Monumenta Antiquae Hungariae* (1969-1987) pedig a szegedi Adattár sorozatban talált folytatóra.¹⁷ Az 1600 utáni időszakból eddig négy kötet jelent meg, de a lektorálásig jutott az ötödik is. Rómában ugyanakkor a Magyar Akadémia kiadásában (a MAT Történettudományi Intézetének és az OSZK-nak támogatásával) elindult a *Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma. Fontes* kiadványsorozat, amely már hét kötettel büszkélkedhet.¹⁸

2004-ben a Pázmány Péter Katolikus Egyetem kiadványaként, Tusor Péter szerkesztésében útjára indult a *Collectanea Vaticana Hungariae* sorozat, amelynek első kötetében a sorozatszerkesztő kritikailag áttekinti a vatikáni magyar kutatások és forráskiadások történetét. (Artner et al., 2004-2005)

Módszeres, alapkutatások mentén haladó művelődéstörténeti forráskiadásnak Szegeden hagyománya van. Az OKTK megingása és megszűnése látszik a sorozatokon, de a kötetek ettől függetlenül folyamatosan ké-

¹⁷ Az Adattár 25., 26. és 34. köteté már a folytatásnak tekinthető. A munkákat Balázs Mihály irányítja, örvendek, hogy Molnár Antal és Kruppa Tamás személynében elkötelezett fiatal folytatókra is talált a téma. Az Adattár 6. és 27. köteté ugyancsak jezsuita témájú (Giovanni Argenti, Szántó Arator István).

¹⁸ A mutató kötet 2006-ban várható.

szülnek. A Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának történeti tanszékei közül, amelyek aktívabbak a forráskiadás terén, azok a Mohács előtti időszakra specializálódtak. Ettől függetlenül a Történeész Diákkör füzet sorozatában, amely a *Documenta Historica* címet viseli, már több mint negyven jelent meg, köztük nyolc a magyarországi kora újkorra is vonatkozik.¹⁹

Az 1965-ben Keserű Bálint által alapított *Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez* sorozat talán a legismertebb szegedi kiadvány a kora újkort kutatók előtt. Mára már 46 kötete létezik, amelyek közül a 1982-ig, az OKTK alapításáig csak négy jelent meg. A folyamatban lévő munkák közül kiemelném a *jezsuita missziók forráskincsének* szervezett kötetekbe rendezését, illetve a *Kárpát-medence kora újkori olvasmányai* alap kutatás (OTKA) mentén feltárt könyvjegyzékek kiadását. Ez utóbbi vállalkozásban még várható kötetek: egy tulajdonosi kör szerint nem csoportosítható vegyes kötet az időközben előkerült magyarországi jegyzékekkel (Adattár 13/4), az Erdélyi könyvesházak (Adattár 16/5), az intézményi könyvtárak 1720-ig (Adattár 19/2), piarista könyvtárak 1760-ig (Adattár 19/3), a pálos könyvtárak 1760-ig (Adattár 19/4.), kumulatív index (Adattár 20). Természetesen a sorozat helyet adna az időközben előkerülő könyvjegyzékeknek is, hiszen fontosnak látjuk továbbra is, hogy egy helyen elérhetővé váljanak az egyenmű források.

A másik Keserű Bálint alapította sorozat a *Fontes rerum scholasticarum*, amelynek eddig hét kötete ismert. A *secunda secundae*, tehát a lőcsei stipendiánsokra vonatkozó források második fele lassan elkészül, ugyanígy folytatódik a kolozsvári Unitárius

Kollégium XVII. századi fasciculusainak kiadása is (VII/2/3. kötet). A VIII. kötet Albert Dávid összeállításában a székelyudvarhelyi református és katolikus diákság névjegyzéke (1670–1871), a IX. pedig Gernot Nussbächer munkájaként a brassói Honterus-iskola matriculája lesz.

A *Könyvtártörténeti Füzetek* a levéltári könyvtártörténeti alap kutatások lezárulásával, a feltárt jegyzékek annotálásával lezárul. Még egy kötet várható az eddig megjelent tizenegy mellett.

A Szegeden útjára indított *A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai* sorozat a 3. kötetből a nemzeti könyvtár vállalkozásaként folytatódik. A várható kötetek közül Bíró Gyöngyi munkája a kolozsvári unitárius olvasmányokról elkészült, ugyancsak készen áll Batthyány Boldizsár könyvtárának rekonstrukciója (Ötvös Péter, Zvara Edina, Monok István munkája). Készül a németújvári protestáns iskola állományának bemutatása, Helena Saktorová és e sorok írója a Thruzó-könyvtár rekonstrukcióján dolgozik, Klara Komarová pedig Mossóczi Zakariás könyvtárának monografikus feldolgozására vállalkozott. Fontos kiemelni a nem Magyarországon volt magyar könyvtárakat bemutató dokumentumköteteket is. Gábor Ildikó adta ki a wittenberg-hallei magyar bursa bibliotékájának első katalógusát (1755), (Gábor. 2005) Fazekas István a bécsi Pazmaneum, Véghseő Tamás a római Collegium Germanicum Hungaricum 17. századi könyvállományát rekonstruálja.

A szegedi műhelyek közül fiatalnak mondható a Katolikus Hittudományi Főiskola Sávai János vezette közössége. Forrás sorozatuk a *Documenta Missionaria* két alsorozata (fontes, studia) eddig öt kötettel jelentkezett. A missziós témán kívül a kisebb erdélyi katolikus kéziratárak és levéltárak feltárása ígérkezik különösen érdekesnek.

Zombori István a Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközössége szervező motorjaként Szegeden szerkeszti a METEM

¹⁹ 1-43. füzet. Szeged, 1992–1999. A kora újkorra vonatkozó darabok: 13., 15., 25., 37., 42. A sorozat szervezője Pándi Lajos, ki mindvégig a szerkesztők közt is dolgozott. Munkatársai: Nyemcsok Attila, Szántó Richárd, Szász Erzsébet, Bencsik Péter, Piti Ferenc, Müller László

könyveket, amelynek több kötete is tartalmazza kora újkori források kiadását. Ezek közül kettőt említünk külön is: a piarista rend tagjainak névtárát (Léh – Koltai, 1998), illetve Holl Béla tanulmánykötetét (2000), amelyben Zvara Edina a kiváló szerző hagyatékából annak kiadatlan könyvtártörténeti anyaggyűjtését is sajtó alá rendezte.

Ugyanitt, a szegedi egyháztörténeti műhelyben jelenik meg nagyon fontos segédanyagként az *Egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusa* sorozat is, amely eddig tíz kötettel gazdagította kézikönyvtárainkat.²⁰

A helytörténeti kiadványok gazdag tárházában is gyakorta jelennek meg kora újkori művelődéstörténeti dokumentumok, ezeknek az áttekintése nem lehet a mostani elemzés feladata. Pécsről Sárospatakig, Soprontól Hódmezővásárhelyig számos értékes kötetet lehet említeni. Ugyanígy az egyes felekezetek az örömdetesen feltámadt egyháztörténeti kutatások mentén sok, eddig hiányolt szöveget tesznek közzé egyházak alapítóitól, kiemelkedő egyéniségeiktől (ferences források, Luther, Melancthon, Kálvin, Bèze stb.). E keretben csak négy kiadványt illetve kiadványcsoportot emelnék ki.

Az első az egyházlátogatási jegyzőkönyvek csoportja. Ha Engel Pál az okleveleket hasonlította az indiánok bölényeihez (tudniillik mert minden porcikájuk jó valamire), akkor ugyanez elmondható erről a forrástípusról is. Az újabban megjelent Pázmány Péter-, Esterházy József- és Esterházy Károlyvizitációk jól egészítik ki a korábbi közléseket. (Monok, 1998, 1-2., 203-207.)

A szervezett helytörténeti forráskiadásnak Sopronban hagyományai vannak. A matuzsálemi kort megért Házi Jenő után a fiatal generáció is felnőtt a feladathoz. Várostarténeti sorozatuk válogatási és kötetszerkesz-

tési szempontjaikban modernnek, jól illeszkednek az európai várostörténeti kutatások trendjeihez.²¹

Hörsik Richárd kötetét, a sárospataki Refomátus Kollégium matrikuláját (Hörsik, 1998) azért emelem ki, mert már régóta vártuk, és mert jó példa lehetett arra, hogy a helytörténeti szempontok és az országos, illetve nemzetközi szakmai közösség elvárásai együttesen jelenjenek meg. Helyesebb lett volna, ha a szegedi Fontos sorozatnak is tagja lenne a kötet. Ez a szakmai egységesség, a könnyebb hozzáférés, illetve még a könnyebb finanszírozhatóság szempontjából is szerencsésebb megoldás lehetett volna. Ez persze a kötet értékét nem csökkenti.

A Vizsolyi Biblia Alapítvány érdekes és értékes vállalkozásba fogott, amikor a híres magyar bibliák hasonmás sorozatát megtervezte. A hanaui és a Komáromi Csipkés-féle már megjelent,²² ismereteim szerint most a Jansonius-kiadás következik.

Az élettudományok történetének kutatása lassan divattá is válik. Nagy öröm ez, hiszen a művelődéstörténeti kutatások régóta nélkülözik azt a nézőpontot, amelyet egy természettudós tud megtestesíteni. A nagyszámú tanulmány- és konferenciakötet mellett egy fontos szöveggyűjtemény is megje-

²¹ Szende Katalin szerkesztésében jelenik meg a Sopron város történeti forrásai. Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg. sorozat 1993-tól. Eddig négy kötetet vehetünk kézbe.

²² Szent Biblia, az az Istennek Ó és Új Testamentomanac prophetac és apastoloc által megíratott szent könyvei. Magyar nyelvre fordítatott egészen, az Istennek Magyarországon való anya szent egyházának épülésére. Caroli Caspar előjárbeszébével. Ez masodic kinyomtatást igazgatta. néhol megis jobbitotta Szenci Molnar Albert. ... Hanau, 1608, Johannes Halbey, RMNy 971. (Ötvös, 1998). Magyar Biblia Avagy az Ó és Új Testamentom könyveiből álló telles Szent Írás a Magyar Nyelven. Mellyet A Sidó Chálkeai és Görög nyelvekből Magyar nyelvre fordított és minden rész közönséges Summáját és részeit megmutató marginalis jegyzésekkel megvilágosított: Comáromi C. György S. I. M. D. és D. P. M.DC.LXXV Esztendőben. Leiden. 1718, Johannes Vitrina, RMK I. 1336 (Ötvös, 2000)

²⁰ Sorozatszerkesztők: Szántó Konrád, Zombori István. Szeged, 1998-2000. Megjelentek a következő egyházmegyék: Kalocsa, Vác, Székesfehérvár, Veszprém, Eger, Győr, Pécs, Szombathely, Esztergom.

lent Veszprémben Géczi János szerkesztésében, ami az utánpótlás képzésében is kiválóan felhasználható.

Az ugyancsak nagy lendületet vett tudomány- és technikatörténeti kutatások forráskiadói tevékenysége (a kora újkort illetően) még nem hozott eredményt, de a sorozat dinamizmusa nagy ígéret e téren is.²³ A *Művészettörténet–Műemlékvédelem* sorozat azonban tanulmányjellege ellenére is forrásként értelmezhető, hiszen az archeológiai feltárások leírása mindig forrásértékű.²⁴

Külön kell szólni egy, talán túlzás nélkül vadhajításnak mondható jelenségről, a szöveggyűjtemények problémájáról. Két nagy csoportjuk létezik: a felsőoktatás számára készült professzionális szövegválogatás, illetve a népszerűsítő szándékú válogatás, amelynek kiadója egy-egy egyház, egy-egy nagyobb egyéniségről elnevezett hagyomány-ápoló társaság (például a Bod Péter Társaság). Ez utóbbi típus akkor mondható hasznosnak, ha a kiadó megtalálja a szakembert, aki ténylegesen olyan válogatást készít, amely hasznosítható, nem csupán a népszerűsítés szándékával is. Sajnos rossz példa is akad e téren, igaz, pozitív példákat is sorolhatunk.²⁵ Az egyetemi oktatási segédanyagnak készült szöveggyűjtemények csak akkor töltik be tényleges funkciójukat, ha valamennyi vállalkozás kötetei valamennyi felsőoktatási intézménybe megfelelő számban eljutnak, és használják is azokat. Nem létezik ugyanis

felekezeti régi magyar kultúra, még ha egyes egyetemek szellemi profiljának kialakítására szeretnék is használni azt. Azt hiszem, elég lenne egyetlen jól szerkesztett nagy példányszámú olcsó sorozat, amelyben a tanítandó szövegek teljes terjedelmükben vagy értelmes egységekre bontottan szerepelnek. A Nemzeti Tankönyvkiadó,²⁶ a Balassi Kiadó,²⁷ az Osiris Kiadó²⁸ vagy a Mundus Kiadó²⁹ szöveggyűjtemény sorozata tehát külön-külön jó, de lehet, hogy együtt többre jutnának – ha a cél tényleg a régi magyar kultúra terjesztése, és nem az üzleti haszon, vagy az utóbbi esetben a felekezeti jelleg hangsúlyozása lenne.

Napjainkban az interdiszciplináris megközelítési mód szinte elvárt a humán tudományok területén. A művelődéstörténet ezért is népszerű, csábító sokak számára, akik a hagyományos szakterületeket túlspecializálódottaknak, túl zártaknak érzik. Ez az érdeklődés ügyes szervezőmunkával temetővé fordítható részint az utánpótlás képzése terén, részint a forráskiadások anyagi hátterének a megteremtésében. Biztosan szükséges egyfajta koncentráció főként abban, hogy az egyes kisebb műhelyek, lelkes emberek megfelelő súlyú intézményi háttérrel találjanak. Az alapkutatások és a forráskiadás emellett nagyobb költségigénnyel rendelkeznek, mint az elméleti tudományok, ezért lenne fontos egy, a dokumentumok kiadását elkülönítetten támogató alap.

²³ Gazda István az általa alapított Magyar Tudománytörténeti Intézetben szerkeszti ezt a sorozatot.

²⁴ Az 1991-ben alapított sorozat eddig tizenegy kötettel jelentkezett az Országos Műemlékvédelmi Hivatal kiadásában.

²⁵ Néhány ez utóbbihoz: Idők szép virága. I–II. (Molnár 1991, 1993.), Győri L. János: A magyar reformáció irodalmi hagyományai. Kézírónyv-református középiskolák számára. (1997), az 1982-es protestáns (Monda nékik egy példázatot), és az 1985-ös katolikus (Csodátörténetek) jó kiegészítője: Ana kegyelemnek mennyei hamatja. A 17. századi puritanizmus irodalmából. (Balogh, 1995)

Kulcszavak: *nemzeti könyvtár, Kárpát-medence, forrásfeltárás*

²⁶ Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez. (Tamai, 1991–1996)

²⁷ Régi magyar irodalmi szöveggyűjtemény. I–II. (Jankovics et al., 1998, 2000.)

²⁸ Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból I. Későreneszánsz manierizmus és kora-barokk. (Kovács, 1998)

²⁹ „Bízd az jövődökre érdemed jutalmát”. Magyar Protestáns Irodalmi Szöveggyűjtemény. 1. kötet. (16–17. század). (Szabó, 1998)

IRODALOM

- Arner Edgár – Galla F. – Tusor P. (írt, összegyűjtötte) (2004–2005): I. kötet: „Magyarország mint a nyugati keresztény művelődés védőbástyája”; II. kötet: *Ferences misszionáriusok Magyarországon: a királyságban és Erdélyben a 17–18. században*; III. kötet: *Purpura Pannonica. Az esztergomi „bíborosi szék” kialakulásának előzményei a 17. században*. Collectanea Vaticana Hungariae. Bp.–Róma
- B. Gelencsér Katalin (szerk.) (1998): *Művelődéstörténet. Tanulmányok és kronológia a magyar nép művelődésének, életmódjának és mentalitásának történetéből*. I–II. kötet. Budapest
- Balogh Judit (vál.) (1995): *Anna kegyelemnek menyegyei harmatja. A 17. századi puritanizmus irodalmából*. Hammat–Koinónia, Kolozsvár
- Benits Péter (1999): A szigetvári ostrom leírása Tállyai Pál XVII. századi kéziratost Istvánffy-fordításából. *Irodalomismeret*. 1–2. 1–20.
- Besenyi József (2002): *Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma*. Fontes 3.: Lettere di principi. Litterae Principum ad papam (1518–1578). Roma–Budapest
- Bethlen Farkas (2000–2004): *Erdély története*. I–VII. könyv. (Ford. Bodor András. Szerk.: Jankovics József). Enciklopédia–EME, Budapest – Kolozsvár
- Bethlen János (1993): *Erdély története 1629–1673*. (Ford.: P. Vásárhelyi Judit, Utószó, jegyz.: Jankovics József.). Balassi, Budapest
- Csahin Károly (1931): *Pest-Buda irodalmi élete 1780–1830*. Budapest
- Domanovszky Sándor (főszerk.) (1939–1942): *Magyar művelődéstörténet*. I–V. kötet. Budapest
- Ecsedy Judit (1996): *Titkos nyomdahelyű régi magyar könyvek 1539–1800*. Borda, Budapest
- Ecsedy Judit (1999): *Alte ungarische Bücher mit falschen deutschen Druckorten 1561–1800*. Borda, Budapest
- Emödi András (2005): *A Nagyváradi Római Katolikus Egyházmegyei Könyvtár régi állománya I*. (Monok István szerk.) (A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei. Altbücherbestände ungarischer Bibliotheken im Karpatenbecken I.). Akadémiai–Egyházmegyei Könyvtár–OSZK, Bp.–Nagyvárad
- Gábor Ildikó (Hrsg. von) (2005): *Bibliotheca nationis Hungariae. Die Ungarische Nationalbibliothek in der Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt in Halle*. Olms Verlag, Hildesheim–Zürich–New York
- Gazda István (1996): *Fejezetek a magyar művelődéstörténet forrásaiból Gazda István válogatásában*. Tárogató, Budapest
- Géczi János – R. Várkonyi Á. – Fried I. – Németh G. B. – Voigt V. – Niederhauser E. – Köpeczi B. (2003): *A művelődéstörténet problémái*. (Monok István szerk.) Balassi, Budapest
- Géczi János – Stirling János (szerk.) (1999): *Régi magyar kertek*. Vár ucca tizenhét. Negyedévkönyv. 1999/3. Veszprém.
- Györi L. János (1997): *A magyar reformáció irodalmi hagyományai. Kézírt református középiskolák számára*. Budapest
- Holl Béla (2000): *Laus librorum. Válogatott tanulmányok*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközössége, Budapest
- Hörsik Richárd (1998): *A sárospataki Református Kollégium diákjai 1617–1777*. Sárospatak
- Jankovics József – Kőszeghy P. – Szentmártoni Szabó G. (szerk.) (1998, 2000): *Régi magyar irodalmi szövegyűjtemény*. I–II. Balassi, Budapest
- Kállay István (szerk.) (1984): *Magyar Herold. Forrásközlő, család-történeti és címtartalmi évkönyv*. Nr. 1. A magyar hivatali írásbeliség fejlődése 1181–1981. I. kötet. A Történelem Segédtudományai Tanszék kiadványai 4. ELTE BTK, Budapest
- Kis Józsefné – Garamvölgyi Ernőné (szerk.) (1990): *Régi magyarországi nyomtatványok*. 1–2. kötet. A Lévy József Könyvtár katalógusai 4. Miskolc
- Klinda Mária (comp.) (2001): *Catalogus librorum ante 1601 impressorum, qui in Bibliotheca Civitatis Budapestiensis asservantur. – A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusa*. FSZEK–OSZK, Budapest
- Knapp Éva (összeáll.) (1999): *Catalogus Librorum Manuscriptorum Bibliothecae Universitatis Scientiarum Budapestinensis*. Pótkötet. BEK, Budapest
- Komis Gyula (1927): *A magyar művelődés eszményei 1777–1848*. I–II. kötet. Budapest.
- Kósa László (szerk.) (1991): *A magyarságtudomány kézikönyve*. (első kiadás) Akadémiai, Budapest
- Kósa László (szerk.) (1998, 2003, 2005): *Magyar művelődéstörténet*. Osiris, Budapest
- Kósáné Horváth Mária (összeáll.) (1990): *A kecskeméti piarista rendház XVI. századi könyvei*. Scriptum, Szeged
- Kovács Sándor Iván (szerk.) (1998): *Szövegyűjtemény a régi magyar irodalomból*. I. Késő-reneszánsz manierizmus és kora-barokk. Osiris, Bp.
- Krauss, Georg (1994): *Erdélyi krónika 1608–1665*. (Vogel Sándor ford., bev. és jegyzeteivel). Ómagyar Kultúra Baráti Társasága, Budapest.
- Lakó Elemér (comp.) (1997): *The Manuscripts of the Unitarian College of Cluj/Kolozsvár in the Library of the Academy in Cluj/Napoca*. I. Catalogue. II. Indices. (The English version was compiled by the team initiated by Bálint Keserű, dir. by Mihály Balázs.) Szeged
- Léh István – Koltai András (1998): *A magyar piarista rendtartomány történeti névtára – Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666–1997*. (Léh István anyaggyűjtését sajtó alá rend. Koltai András) Budapest

- Lukács Ladislaus (1969–1987): *Monumenta Antiquae Hungariae*. Vol. I–IV. Romae
- Lukács Ladislaus (1978–1995): *A Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae Societatis Jesu*. Vol. I–XI. Romae
- Lukács Ladislaus (1987–1988): *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Jesu 1551–1773*. Pars I–III. Romae
- Molnár Szabolcs (gondozásában) (1991, 1993): *Idők szép virága*. I–II. Szépirodalmi–Kriterion, Budapest–Bukarest
- Monok István – Petneki Áron (szerk.) (1989–1999): *Lymbus. Művelődéstörténeti Tár*. I–VI. Szeged
- Monok István (1998): Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek könyvtártörténeti hasznosítása. (Kutatástörténeti áttekintés). Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. Regnum. 1–2. 203–207.
- Monok István (1999): A szomszédos országokban folyó könyvtörténeti kutatásokról. Magyar Könyvszemle.
- Murányi Róbert Árpád (1997): *Thematisches Verzeichnis der Kompositionen in den Franziskaner Handschriften in Ungarn*. Püski, Budapest
- Németh G. Béla (1998): Művelődéstörténet. In: B. Gelencsér Katalin (szerk.): *Művelődéstörténet. Tanulmányok és kronológia a magyar nép művelődésének, életmódjának és mentalitásának történetéből*. I–II. kötet. Budapest
- Ötvös László gondozásában [1608] (1998): *Szent Biblia, az az Istennek Ő és Új Testamentomának prophetac és apostoloc által megíratott szent könyvei. Magyar nyelvre fordítatott egészen, az Istennek Magyarországon való anya szent egyházának épülésére. Caroli Caspar előjárbeszédével. Ez második kiadást igazgatta, néhol megis jobbitotta Szenci Molnár Albert*. [...] Hanau, 1608, Johannes Halbey, RMNy 971. Hasonmás formában megjelent Ötvös László gondozásában. Nemzetközi Theológiai Könyv 35. kötet. Debrecen
- Ötvös László gondozásában [1718] (2000): *Magyar Biblia Avagy az Ő és Új Testamentom könyveiből álló teljes Szent Írás a Magyar Nyelven. Mellyet A Sidó Cháldeai és Görög nyelvekből Magyar nyelvre fordított és minden rész közönséges Summáját és részeit meg-mutatató marginalis jegyzésekkel megvilágosított: Comáromi C. György S. I. M. D. és D. P. M.DC.LXXXV Esztendőben. Leiden, 1718, Johannes Vitringa, RMKI. 1336. Hasonmás formában megjelent Ötvös László gondozásában. Nemzetközi Theológiai Könyv 45. kötet. Debrecen*
- Pázmány Irodalmi Műhely. Források. Sorozatszerkesztő Hargittay Emil és Szelestei Nagy László.
- Rácz Ágnes (2005): Hol tartunk a Humán Szakirodalmi Adatbázis megvalósításában? Könyvtári Figyelő. 51, 751–760.
- Rákóczi Francois II (1999): *Correspondance diplomatique de Francois II Rákóczi 1711–1735. Choix de documents*. (Publ. par Béla Köpeczi). Balassi, Budapest
- Reisz T. Csaba (főszerk.): Fons. Forráskutatás és Történeti Segéd tudományok. ELTE BTK. A Történelem Segéd tudományai Tanszék.
- Soltész Elisabetha – Velenczei C. – Salgó. A. W. (comp.) (1990): *Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum, qui in Bibliotheca Nationali Hungariae Széchényiana asservantur. Editiones non Hungarice et extra Hungariam impressae*. – *Az Országos Széchényi Könyvtár 16. századi nyomtatványainak katalógusa. Nem magyar nyelvű, külföldi kiadványok*. Tom. I–III. OSZK, Budapest
- Szabó András (szerk.) (1998): „Bízd az jövődökre érdemed jutalmát”. Magyar Protestáns irodalmi szöveggyűjtemény. 1. kötet. (16–17. század). Mundus, Budapest
- Szentpéteri József (főszerk.) (1999–2001): *Magyar kódex*. I–VI. kötet. Kossuth–Enciklopédia Humana Egyesület, Budapest
- Tarnai Andor (főszerk.) (1991–1996): *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez*. I. Középkor (szerk.: Madas Edit), II. Reneszánsz kor (szerk.: Bitskey István). Nemzeti tankönyvkiadó, Budapest
- Tóth István György (ed.) (1994): *Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma*. Fontes 1.: Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania (1627–1707). Roma–Budapest
- Tóth István György (ed.) (2002–2005): *Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma*. Fontes 4.: Litterae missionariorum de Hungaria et Transilvania (1521–1717). Vol. I–IV. Roma–Budapest
- Vajda Erik (1994): *Időszaki kiadványok válogatott cikkeinek online adatbázisa kooperációs partnerek együttműködésével*. (Megvalósíthatósági tanulmány.) A Könyvtári Figyelő Könyvei 2. OSZK–KMK, Budapest
- Weinrich, Lorenz (ed.): *Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma*. Fontes 2.: Hungarici Monasterii Ordinis Sancti Pauli primi heremitae de Urbe Roma instrumenta et priorum registra. Roma–Budapest
- Zvara Edina – Simon Ferenc (összeáll.) (1998): *A hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Református Gimnázium XVI. századi könyveinek katalógusa*. Scriptum, Szeged
- Zsámbéki László (1937): *Magyar művelődéstörténeti kislevelek*. Szeged; új kiadás: (1986): (Gazda István – Fehér Katalin kiegészítéseivel és átdolgozásában). Könyvértékesítő Vállalat hasonló sorozata